

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКИМ ГОСПОДАРСТВОМ СУМЩИНИ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941-1943 рр.

Поряд із системою адміністративних українських органів, створюваних, як вказано вище, переважно комендатурами, німецькі господарські установи розгорнули власну мережу українських допоміжних господарських органів. У “Зеленій течії” Герінга давалися настанови домагатися співпраці з радянськими керівниками, які залишилися на захопленій території. За допомогою закликів, плакатів, розпоряджень ставилося завдання змусити їх залишитися на посадах і шляхом погроз та покарань підтримувати їх відповідальність за приведення в дію виробництва¹. Особливістю господарських органів стало те, що вони використовували обласний рівень адміністративно-територіального поділу СРСР.

Спочатку виникали так звані земельні управи. Вони мали трирівневу структуру: обласні, окружні та районні.

На Сумщині відповідна структура виникла на початку грудня 1941 р. У наказах вона іменувалася “Сумське українське обласне земельне управління” або “відділ”². Але вже з середини 1942 р. - “Українське сільськогосподарське допоміжне бюро по Сумській області”. Очолювали його дві посадові особи: начальник Кавцевич і головний агроном Настевич. Окружні і районні ланки були подібними до розглянутих вище. Цікаво, що окружна земуправа в Ромнах у своїх наказах іменувала себе “Роменське обласне сільськогосподарське бюро”, а Роменську округу “областю”³. Можливо пояснення цьому в перекладі німецького слова “*gebiet*”.

Сумщина поділялася на 9 округ: Шосткинська - Шосткинський, Ямпільський, Середино-Будський, Новгородський райони; Глухівська - Глухівський, Есманський, Шалигінський; Конотопська - Конотопський, Кролевецький, Дубов’язівський; Ворожбянська (Білопільська) - Ворожбянський (Білопільський), Путивльський, Буринський, Улянівський; Сумська - Сумський, Хотінський, Миропільський, Краснопільський; Роменська - Роменський, Смілянський, Талалаївський, Глинський, Липово-Долинський, Недригайлівський; Лебединська - Лебединський,

Штепівський, Синівський; Охтирська - Охтирський, Тростянецький, Грунський, Великописарівський⁴.

Раніше, ніж, наприклад, на Луганщині, на Сумщині з метою встановлення безпосереднього догляду за всіма громадськими господарствами і хліборобськими спілками та поліпшення керівництва ними за розпорядженням відділу сільського господарства господарського командування від 29 травня 1942 р. райони були поділені на дільниці, що мали назву “опорних пунктів”. В середньому кожен мав від 8 до 12 громадських господарств або хліборобських спілок⁵. Наприклад, Лебединський район спочатку поділявся на 5 таких пунктів. До кожного входило від 13 до 15 громадських господарств. Потім розмір кожного зменшено і їх стало 8: Пристайлівський - 7 господарств; Курган-Озацький - 7; Лебединський (Михайлівський) - 8; Михайлівський (Межирич) - 9; Ворожбянський - 12; Маловисторопський - 8; Рябушанський - 8; Будильський - 11 господарств. Штат цих пунктів складався з німецького офіцера - “керівник опорного пункту”, і службовців з місцевих жителів: старшого агронома, агронома (за потребою), перекладача, інструктора-бухгалтера й прибиральниці⁶.

Для контролю за діяльністю українських допоміжних органів було запроваджено такий порядок: будь-яке звернення в господарських питаннях, наприклад, до облземуправи, окружні і районні управи мали складати двома мовами, німецькою й українською, й обов’язково затвердити печаткою та підписом у німецького сільгоспуправителя (уповноваженого) відповідного рівня. Інакше розгляд питання міг затягнутися⁷.

Крім того, при відділах облземуправ створювалися контори по керівництву певними галузями. Наприклад, контора сільгосппостачання, облбази при конторі сільгосппостачання, контора МТМ, контора МТС, контора нафтобази, контора сільелектро, контора по заготівлі і збуту насіння, контора контролю насіння, контора сортування та сортовипробовування, племконтора, контора пасічництва тощо.

З часом певні відділи земуправ разом з відповідними конторами виділялися у самостійні підрозділи, підпорядковані безпосередньо німецьким господарським органам. При цьому інколи використовувалась радянська система подібних закладів. Так, з 1 березня 1942 р. технічний відділ облземуправи Сум був виділений і переданий німецькому господарському командуванню. На

його основі виникло Українське допоміжне бюро сільськогосподарської техніки. Керівництво ним взяв на себе зондерфюрер Бруно Вехштайн⁸. Бюро мало свої відділення в округах.

З кінця вересня 1942 р. назва змінюється на “Сумське обласне управління МТС”, а з 1 жовтня проходить реорганізація: окружні бюро перетворено на вісім головних МТС. Головні МТС були об’єднані зі складами сільгоспостачання. Всі інші технічні підрозділи в округах (МТС, МТМ, сільелектро, нафтобази, автоколони тощо) підпорядковувались головним МТС і тільки через них могли звертатися до облуправління МТС⁹.

У Сумах на початку грудня 1941 р. була організована обласна контора “Заготскот”. Її очолив директор А.Сагайдаченко. Вона займалася обов’язковими м’ясопоставками селянських господарств і загальних дворів, а згідно циркуляра №3 від 10 березня 1942 р. також від облспоживспілки перейшла заготівля шкір і хутра. Для цього відновлено мережу районних контор “Заготскот” по всій області, але не в кожному районі, а за потребою. У Роменській окрузі діяло тільки дві бази. Всього на початок січня 1942 р. діяло 16 райконтор. Для затвердження їх керівництво було викликано у Суми 5 січня 1942 р.¹⁰ Робота деяких райконтор почалася ще до організації облконтори. Наприклад, в Охтирці таку райконтору організувала міськуправа ще 14 жовтня 1941 р. А через тиждень її передали у розпорядження німецького сільгоспкомандування¹¹.

При організації виникли проблеми пов’язані з неузгодженістю дій німецьких органів. Так, згідно з доповідною запискою, поданою директором Сагайдачком до Сумського обласного сільгоспкомандування, протягом трьох місяців облконтора не могла добитися від Роменської райконтори виконання наказів через протидію Роменського округового німецького сільгоспкомандування, яке навіть двічі не приймало представників від облконтори і не відряджало директора та головного бухгалтера у Суми для їх затвердження.

Також певний час, з січня до початку-середини квітня 1942 р., північні райони Сумщини та їх райконтори “Заготскот” були виведені з підпорядкування Сумської облконтори, а саме: Білопільський, Улянівський, Путивльський, Середино-Будський, Есманський, Шалигінський, Шосткінський, Глухівський, Хільчанський. Потім їх повернули¹². Можливо це пов’язано з наміром ліквідувати Сумську область.

При заготівлі “Заготскот” активно співпрацював з земельними управами, як обласною, так і районними. Адже їх обов’язком було підрахувати поголів’я всієї худоби загальних і селянських господарств та визначити певний контингент худоби, свиней і птиці для подальшої здачі. Для більш чіткої організації роботи, а також вивезення тварин, організовано міжрайонні контори “Заготскот” по всіх восьми округах Сумщини¹³.

Відновили свою діяльність також контори “Заготзерно”. Як і “Заготскот” їх пріоритетним завданням було приймати від громадських і селянських господарств обов’язкові поставки державі. Їх інфраструктури схожі. Сумську обласну контору з німецького боку очолював комісар-керівник Меркер, з українського - Велько.

В областях військової зони діяли представництва організацій, які займалися заготівлею певного виду продукції. При цьому вони не мали свого обласного управління. Наприклад, у Ромнах на Сумщині з 1 січня 1942 р. утворено тютюново-насіневу базу “Тютюнтресту” з центром у Києві. Її керівником призначено Д.М.Качура.

Ще одним окремим підрозділом української допоміжної сільгоспадміністрації у Сумській області стало Сумське обласне управління державними маєтками. В його віданні знаходилось 37 державних маєтків (у 1943 р. - 39). 1 липня 1942 р. воно підпорядковується Головному управлінню держмаєтків у Києві¹⁴.

Отже, за потребою, німецькі військово-господарські установи формували власний апарат українських допоміжних органів, який був покликаний зробити економічну експлуатацію окупованих регіонів України більш ефективною. При цьому не відкидався досвід радянської влади і часто створені нею установи відновлювали свою діяльність в нових умовах.

¹Виноградов С.В. Діяльність патріотичних сил по антифашистському вихованню населення окупованої території України (1941-1944рр.): Дис.... канд. істор. наук: 07.00.01 / Київський ун-т імені Т.Г.Шевченка. - К., 1994. - 188 с. - С.34

²Державний архів Сумської області. - Р-1947. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.1. Відношення завідуючого Лебединським земельним відділом до старости села про здачу гусей для вермахту від 5 грудня 1941 р.; Арк. 11. Відношення Сумського українського обласного земельного відділу до Лебединського українського районного земельного відділу про відбудову роботи Райнасіноспів від 28 лютого 1942 р.

³Там само. - Р-2843. - Оп.1. - Спр.237. - Арк.20. Відношення Роменського Обласного сільськогосподарського бюро до старости загального двору с.Гудими від 3 грудня 1942 р.

⁴Там само. - Р-2171. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.126. Господарське командування Сум. Адміністративний поділ Сумської області. Березень 1942 р.

⁵Там само. - Р-2169. - Оп.2. - Спр.1. - Арк.24. Наказ Відділу сільського господарства Господарського командування Сум про організацію опорних пунктів від 29 травня 1942 р.

⁶Там само. - Р-1947. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.31-33. Наказ №43 по Лебединському крайовому німецькому сільськогосподарському бюро та українському допоміжному сільськогосподарському бюро про поділ району на опорні пункти від 1 липня 1942 р.

⁷Там само. - Арк.47. Відношення Українського сільськогосподарського допоміжного бюро по Сумській області до Районного сільськогосподарського допоміжного бюро у Лебедині про порядок листування від 26 листопада 1942 р.

⁸Там само. - Р-2799. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.1. Відношення Українського Допоміжного бюро сільськогосподарської техніки Сумської області до директорів МТС, МТМ, сільгоспнабів, нафтобаз, сільелектро, автоколон від 25 березня 1942 р.

⁹Там само. - Р-1945. - Оп.1. - Спр.3. - Арк.11,16,28. Відділ сільського господарства Господарського командування Сум. Доповнення до циркуляра №33/42 від 19 вересня 1942 р.

¹⁰Там само. - Р-1856. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.5,6,12. Доповідна записка Харківському Господарському командуванню по Сумській області директора Сумської Облконтори "Заготскот" А.Сагайдаченка від 12 грудня 1941 р.; Спр.4. - Арк.70. Циркуляр №3 Господарського командування Сум від 10 березня 1942 р.

¹¹Там само. - Спр.2. - Арк.2. Доповідна записка Обласному сільськогосподарському командуванню Сум директора Сумської облконтори "Заготскот" А.Сагайдаченка (без дати).

¹²Там само. - Спр.4. - Арк.73. Відношення директора Облконтори "Заготскот" А.Сагайдаченка до Обласного сільськогосподарського командування Сум від 10 березня 1942 р.; Арк.97. Доповідна записка III відділу Господарського командування Сум директора Сумської облконтори "Заготскот" А.Сагайдаченка від 13 квітня 1942 р.

¹³Там само. - Арк.29-30. Доповідна записка Харківському відділу сільськогосподарського командування по Сумській області директора Сумської облконтори "Заготскот" А.Сагайдаченка (без дати).

¹⁴Там само. - Р-2943. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.5. Анкета Управління державними господарствами Сумської області станом на 1 липня 1942 р.